

© Pavel Švanda, 2006
Photography © Petr Baran, 2006
Cover photography © Libor Teplý,
Petr Baran, 2006

ISBN 80-7108-282-1

PROČ

Proč si myslím, že někoho zajímají mé životní příhody, dokonce mé názory na to, co se dělo od roku 1936 do dneška? Úspěšné memoáry píše sportovci, herci, pěvci, populární spisovatelé a vojáci a kriminálníci. Vzpomínají-li politici, využívají poslední příležitosti přemluvit čtenáře na svou stranu.

Nestál jsem na jevišti kromě nepodařených studentských pokusů o kabaret. Došlo k vystoupením před televizními kamerami. Jenže většina natočeného materiálu vždycky kamsi zmizela. Z mých slov a grimas na obrazovce zbyly jen trosky, několik nesouvislých skřeků unášených kalnou povodní mediálních iluzí.

Sex? Mé skandály, prosím pěkně, bývaly výhradně heterosexuální a už je tomu dávno. Ženu ani dívku jsem nezfackoval, nebyl jsem slastně bičován. Jsem otcem dvou synů a má žena se ani jednou se mnou nerozvedla. Ač píše poezii, nikdy jsem nic neměl s prostitutkou. Je ovšem pravda, že bez ženské přítomnosti si svůj život nedovedu a ani nechci představit.

Na hřišti jsem si nezvykl. Prožil jsem sice prchavou zálibu ve volejbalu, ale jako fotbalista a basketbalista jsem byl obávan spíše spoluhráči než soupeři. Bruslit jsem se nikdy pořádně nenaučil, lyžuji jen prostředně. Rád chodím a plavu. Ale kdyby každý sváteční turista sepisoval vzpomínky!

Zpívat? Neodvážím se ani v kostele. Pod chrámovou klenbou pěji většinou jen duchovně, pomyslně. Hýbu rty s citem a Bůh mě, věřím, vidí. Ale doufám, že nevěnuje pozornost mým pokusům o plachou intonaci. Zamlada jsem občas hulákal písničky ve vinných sklepích. Asi tři nebo pět, pořád ty samé. Pořád dokola. Ale to už je taky dávno.

Politikem jsem nebyl, a proto nemám potřebu měnit obraz minulosti podle svých představ a pozdních nadějí. Pokud jsem zveřejnil své politické názory, pak jako slova mocný občan. Nehledám ve veřejném životě výdělek ani alibi.

Jako spisovatel nejsem příliš výrazným mediálním úkazem. Pozná se to podle toho, že pražské redakce si u mě objednávají texty a uveřejňují mé fotografie hlavně v letních měsících, když se nejznámější autoři opalují na Elbě a Baleárách. Je pravda, že občas se potkám se svými čtenáři a že jsou to lidé, s nimiž mě obvykle spojuje jakási obtížně definovatelná sympatie. Můj typický čtenář je skeptický obrýlený astenik středních let. Má typická čtenářka je obrýlená, trochu roztržitá, ale přesto milá dáma. Co si můžu přát víc?

Ale proč tedy vlastně píšu vzpomínky, když nejsem herec, hokejista ani homosexuál ani pěvec, aniž nájemný vrah, bývalý komunista nebo ministr. Ani jsem neprožil, nesepsal pornografii, nevyletěl do výšky a nevstřelil vlastní gól. Co jsem snad kdy ukradl (knížky se nepočítají!), nestojí za zmínku, natož za popularitu. Tak proč najednou něco jako paměti? Protože Alena Blažejovská z Českého rozhlasu mě vybídla, abych psal do rádia drobné vzpomínkové fejetony, a pak už mě nepřestala popichovat, dokud jsem nezačal načítat na mikrofon. Svým naléháním mně otevřela — patrně ve správnou chvíli — mou osobní minulost. Po odvysílání a letmých ohlasech mi Jitka Uhdeová z nakladatelství Atlantis nabídla představu, že by posléze mohla uzrát vzpomínková knížka. Tu bylo ovšem třeba teprve napsat.

Stejně mě jako skoro každého zajímalo, co jsem to vlastně prožil. Má přítomnost se sice odvíjela v kalendářní posloupnosti, ale většinou jaksi nepořádně. Smysl dění mně občas vyjevovala rozličná znamení času, jenže ta přicházela podle své vlastní vznešené svobody, dokonce v jisté nezávislosti na „předtím“ a „potom“. A já bohužel některé pečeti zlomil předčasně a některá znamení přehlédl. O tom podivuhodném faktu, že čas se dovršuje podle svého a bez nás, uvažuji beztak už léta.

Nejde o to, zda jsem v minulosti „měl, nebo neměl“ pravdu. Spíše záleží na lidské touze podílet se na tom, co nás přesahuje, aspoň občas živěji participovat na podstatě vlastní existence.

Tato vášně je tak silná a vzrušující, že nás běžně vede k unáhleným příklonům k fragmentům tohoto světa, nebo naopak k prudkému odmítání všeho viditelného. I tato populární pokušení jsem prožil.

Za života mé generace se téměř vše kolem nás neuvěřitelně rozmnožilo. Lidé i věci. Otázky i odpovědi. Naděje i problémy. Léky i nemoci. Také si živě uvědomuji, že jsem žil, dokonce že my všichni dosud žijeme v rozsáhlém pohraničním pásmu: existujeme na čáře doteku mezi Čechy a Němci, mezi východní a západní Evropou, mezi křesťanskou tradicí a nároky vypjatého středoevropského nacionalismu. Mezi nominalismem Západu a platonismem Východu. Zde snad ani není místo, kde by mohl vzniknout a dozrát skutečně ucelený osobní horizont. Poměrně brzy jsem si ujasnil, že budu referovat především o fragmentech osudu.

Nedlouho předtím, než jsem se rozhodl pracovat na této esejistické sbírce, zemřela má maminka. Zůstala s námi až do svých jedenadevadesáti let v plné přítomnosti laskavé duše. Také její smrt proměnila mou perspektivu. Některé vzdálené zážitky se ke mně prudce přiblížily, jiné se vzdálily až na okraj vědomí. I na to jsem musel při svém vzpomínání pamatovat.

ZBOŽNOST BEZBOŽNÝCH, BEZBOŽNOST ZBOŽNÝCH

Zbožný člověk si stěžuje: „Odvrat ode mě, dobrý Bože, svou Tvář. Ani se na mě raději nekoukej. Každé ráno se modlím a odhodlávám k dobru a večer zpytuji, co jsem zas přes den provedl. V neděli chodím k přijímání, občas ke zpovědi. Almužny taky dávám. Dělán, co můžu. A přesto jsem, Otče, v podstatě pořád to stejné hovado! Denně jen na krok od zlého pohledu, slova, skutku. Protože v jádru jsem závistivý, nenechavý, vypínavý, pomlouvačný a panovačný. Kdybych nebyl zbabělec, byl bych asi i krutý. Stálo vůbec za to, aby Tvého Syna Ježíše umučili kvůli něčemu takovému, jako jsem já, Pane? Snažím se žít podle Tvé vůle už pěkných pár let a výsledek pořád nic. Je mně běžně ze mě nanic!“

Nezbožný člověk říká tváří v tvář sobě: „Raději bych se neviděl. Dělán, co můžu, večer se vzdělávám, přes den nevím, kam dřív skočit, v noci doháním, co jsem nestihl. Ráno cvičím, v neděli sportuji, občas si přečtu i knížku. Pěstuji život s přírodou a solidaritu s menšinami. A přesto jsem v podstatě pořád to stejné hovado! Denně na krok od zlého nápadu, protože v jádru jsem panovačný, pomlouvačný, vypínavý, závistivý a nenechavý. Když si troufám, z lásky i mučím. Stálo vůbec za to osévat pole a stavět města, budovat civilizaci a prohlubovat kulturu kvůli něčemu takovému, jako jsem já? Snažím se žít podle obrazu dokonalého Člověka už pěkných pár let. A výsledek? Je mně ze mě pořádně nanic!“

Hospodin však podotýká: „Adame, už jsem kvůli tobě spotřeboval miliony a miliony roků a v záloze za mnou leží dosud téměř nedotčená věčnost. A ty bys chtěl být nejen sám se sebou, ale dokonce i se mnou hotov za pár roků života? Opravdu,

člověče, lpělo by na tobě cosi hluboce směšného, kdybys byl ponechán jen sobě a své ctižádosti. Mimochodem, Adame, kde se pořád dokola bere ta tvá věčná nedůvěra?“

Přivlastňujeme si zbožnost jako užitečnou energii, sloužící především k naší potřebě. Modli se a pracuj a dočkáš se vysoké sklizně na poli, v garáži i v rodině. Ano, v podstatě i tento příslib platí, pokud se náhodu nejmenujete Job anebo nekopírujete podobně zakřivený osud. Jenže skutečná duchovní proměna se týká spíše obrazu nitra než vnějšku a dochází k ní skoro stejně nenápadně a povlovně, jako se vrší písky. I prach posléze vytváří nové geologické vrstvy, ale jak dlouho mu to trvá. Usazeniny času a světla, nikoliv efektní vzplanutí, posléze proměňují lidský svět.

Jak můžeme něčemu takovému rozumět my, jsme-li pomíjíví a velice nestálí i v průběhu těch několika desetiletí, po něž máme na starosti svou existenci? Vzmáháme se a vzpínáme se v křehkém a nevědomém dětství, plném ohrožení. V rané dospělosti kolísáme mezi pocitem, že život je něco, co je nejlepší odmítnout, a mezi dojmem, že nám užuž bude patřit celý horizont, že zrovna my vykutáme dosud utajovaný smysl lidství. Ve skutečnosti se ještě nevyznáme ani sami v sobě. Teprve v milostném soužití, z něhož se narodí naše děti, se dostaví plnost povolání. Postupně v nás ožijí nové a nové moci a schopnosti, o nichž jsme neměli tušení. Ty nejmocnější síly v nás vůbec nezačnou působit, dokud si šetříme své životy jen pro sebe.

Ve všech životních etapách na nás čeká nepřehledná řada nepohodlných překvapení. Posléze také zjišťujeme, že i kdybychom se vznášeli nad křivolakou brázdou svého existování vši silou dvaceti nebo sta nebo tisíce plazmových motorů, od jisté chvíle budou naše možnosti jedna po druhé nevyhnutelně vyhasínat. Ale teprve na hranici osudového poklesu, když už se v dohledu pomalu rýsuje cosi opravdu strašného, čemu se vzpíráme uvěřit, nastává čas, kdy konečně dokážeme doopravdy pomyslet na skutečný vzestup.

Jak tedy máme porozumět duchovním proměnám, dějícím se napříč časem a podle zvyklostí geologických usazenin? Nemáme. Nemůžeme. Taky nerozumíme. A možná na tom ani moc nezáleží. Po nás se spíše chce, abychom jednali, abychom si počínali laskavě a rozumně. Láska a vstřícnost jsou po nás vyžadovány s takovou důsledností a nenávist a sobectví jsou stí-

hány tak důsledným odmítáním, že už z těchto zkušeností můžeme pochopit, že na nás a na našem jednání asi opravdu záleží. I když dost dobře nevíme proč a vlastně ani kvůli čemu. I když na otázku „proč a k čemu“ neodpověděl ani Ježíš Kristus. Zjevně nepovažoval za vhodné zabývat se zrovna naší zvědavostí.

Svou nevědomost i své četné slabosti můžeme konec konců vnímat jako svého druhu privilegium. Ale tuto výhodu od sebe samozřejmě odstrčí každý, kdo věří, že Člověk je platinovým Pánem Země a má se stát skafandrováním Panovníkem Vesmíru. Naštěstí toto poněkud dusivé novonáboženství naši kulturu ještě zcela neopanovalo. Ještě lze žít s lidmi, uctívajícími Boha Abraháмова, Izákova a Jákobova, nikoliv Bohočlověka těkavých postfilozofů.

Pamatuji konvenční společenskou religiozitu, která kdysi ovládala české země jako kterékoliv jiné středoevropské společenství. V dětství jsem se příležitostně ocital v kostele, to se ve čtyřicátých letech dvacátého století stávalo celkem běžně. Křesťanské církve, zejména římskokatolická, fungovaly i za druhé světové války jako specifický druh společenských, skoro státních institucí a braly si svůj podíl na veřejném životě, podobně jako třeba finanční úřad, opera, škola nebo policie.

Nezapomínejme však, že zejména za války vycházelo najevo, že pro vlastence (pro českého tak jako pro německého, francouzského, japonského, anglického, norského, italského, ruského) byl pravou církví jeho národ. Nacionalitě se právě ve čtyřicátých letech masově přinášely nejen víceméně dobrovolné oběti, ale také zcela nedobrovolné hojné daně krve, vybírané ze zajatců a rukojmích, mezi něž byly po starověkém způsobu zahrnovány i ženy a děti. Konvenční občanské křesťanství Evropanů za mého dětství se odbývalo na příšerném, ohnivém pozadí světového konfliktu.

Myslím, že hromadné vraždění nesmíme pustit ze zřetele, přemýšlíme-li o dobové náboženské zkušenosti. Za expanze všeobecného násilí se realizovaly i autentické lidské činy před Boží tváří i útěcha z liturgie. Ale skutečným impulzem, jenž například nastartoval vývoj k II. vatikánskému koncilu, nebyly ani tak vnitrokatolické problémy, o nichž se nadále živě polemizuje, jako obě explozivní katastrofy dvacátého století ústící v rozdělení Evropy. Ve světových válkách, zejména v té druhé, vedené lidovými hrdiny, lidem a pro lid, se zřetelně

exponovaly důsledky rozpadu tradiční agrární kultury, odkázané nám barokem.

Oficiální církevní provoz působil za mého dětství zejména při pohledu z vnějšku až absurdně slavnostně a vůči obecnému utrpení podivínsky nedotčeně. Avšak cokoliv se tenkrát odehrávalo v duši dítěte nebo dospělého, všechny početné dobové naděje i úzkosti byly přece jen čitelnější a dokonce též lidštější ve světle zbožné tradice než podle logiky zběsilých dobových hesel, vesměs propagujících panovačnost. Před lidskými nároky na neomezenou vítěznou svrchovanost byl konkrétní lidský život ve čtyřicátých a padesátých letech takhle malinký. Možná podstatně menší než v perspektivě Božího pohledu.

Když se vdávala má hezká a veselá teta Lída, netušila, že za rok bude její tchán zastřelen a že na ni čeká osud ženy dlouholecného politického vězně. Vláčel jsem lodí brněnského minoritského kostela dlouhou bělostnou vlečku. Celá rodina prý tenkrát trnula, aby pětiletého, celkem rozmazleného kluka nepřestalo nosičství bavit, abych s brekem neutekl k mamince.

Občas mě do kostela zavedla procházkou po Brně má babička. Jsem přesvědčen, že se choďovala úpěnlivě modlit za dědečka. Neboť ten jí byl nevěrný. Prožíval jsem zřejmě po svém obrazovou i skulpturní výzdobu na kostelních stěnách, ale dost dlouho nebylo nikoho, kdo by mě upozornil, že to hlavní se děje, koná, vyznačuje tam vepředu, kde panovalo zlato a rudé světlo. Babiččiny slzy mě tísnily a připadal jsem si u svatě Máří Magdalény, u svatého Josefa u „Tomáška“ skoro propastně nudně. Prodělal jsem tedy v předškolním věku spíše negativní náboženskou zkušenost.

Pozitivní náboženská výchova se v rodině nepěstovala. Dobově konformní člověk nemluvil o náboženství ani doma, natož na veřejnosti. Ve vztahu ke křesťanství převládal v mém bezprostředním okolí konvenční, snad trochu ostýchavý nezájem. Bůh, zbožnost, modlitby, to bylo něco, co se v každém případě odbývalo v osobitém církevním prostoru, rozhodně někde jinde, než jsme žili my Švandovi, Stloukalovi, Pořízkovi a Havlíčkovi. Kněz býval zván, aby obstarával slavnostní dekoraci při svatbách, křtinách a pohřbech. Víc od něj drobné měšťanstvo neočekávalo.

Můj tatínek byl agnostický prvorepublikán. O Bohu zřejmě příliš nepřemýšlel, leda snad jako o symbolu Moci. Proto si Ho nedokázal představit jinak než jako všudypřítomného leč liknavého četníka. „Tak proč ho ten Pámbu na místě pořádně nepraští,“ ptal se nahlas, doslechli-li se o někom, kdo se zachoval očividně hnusně. Teprve ve stáří a myslím, že především v bezmoci pozdní churavosti zřejmě začínal uvažovat o svátečním a božském také jinak, hlouběji, než z hlediska běžného, svárlivého moralismu, který neodmyslitelně patří k únavě ze všednosti.

K tomu však musím ihned hlasitě podotknout, že mí rodiče žili láskyplně a trvali na rozumně uspořádané existenci, což se týkalo i širší rodiny. Též eroticky exponovaný dědeček, takto dobrý český vlastenec a cvičený Sokol, byl silně rodinného založení. Na babiččiny plačtivé výčitky reagoval mírným, omluvným úsměvem člověka, který si prostě nemůže pomoci, i kdyby stokrát chtěl. Nehádal se. Slovo rozvod nikdy nepadlo. To byl tenkrát příliš sprostý výraz a skutek, jímž by se člověk zneuctil až do konce života. Nějaké to dobrodružství někde za kulisami? No, to byl, řekněme, gentlemanský delikt, když už se tedy někdo opravdu nedovedl opanovat vůči cizímu rozkroku.

Katolické náboženství na mě dolehlo až se školní docházkou. Byl jsem už zralý na výklad o Bohu. Docela mě zajímalo, kdo vlastně byl nebo dokonce je ten Pán Ježíš, který o Vánocích ležel jako mimino v jesličkách a posléze zemřel tak divně pod eskortou římských legionářů. Za války bylo vojáků všude plno, kolem mě i v mé duši. I z výtvarných zobrazení křížové cesty jsem tedy vnímal hlavně římskou infanterii a kavalerii.

Do první třídy obecné školy v Brně Na hradbách vletěla černá dělová koule. Obloustlý pán v sutaně řval: „Pochválen buď Ježíš Kristus!“ Čímž nás tělesně i duchovně postavil do pozoru. A hned také bylo přikročeno k výcviku. Chlapečci a holčičky, jeden po druhém, jsme vstávali v lavici a před přísným zrakem se učili správně pokřižovat. Jako kdyby šlo o kvérgrif, o cvičení s puškou. Po omylu následovala zvučná rána do stolku.

Za úkol jsme dostali naučit se, tuším, modlitbu Otče náš, která se příště bude zkoušet! A všichni a všechny, jeden po druhém a u tabule a pod symbolickým třískáním rákoskou! Z té římansky rázné zbožnosti na nás zavanula tak nekřesťanská hrůza, že jsme s obavami čekali, co se bude dít za týden.

KOLÉBKA A RAKEV A TAK DÁLE

Nejvýznamnější otázky, na něž dnes myslí má generace, souvisí s dotazem: co jsme to vlastně prožili? Dobrodružství, v němž šlo o vše, téměř o poslední naděje Evropanů? Anebo naše osudy pokrývaly pouze méněcenné postoje, hlavně syrová, obsedantní mocichtivost německých a ruských a českých politických gangsterů? A kam se vlastně poděla všechna dobrá vůle naší doby, která byla potřebná k překonávání všedních i nevšedních svízeli minulosti? Co se v nás a kolem nás vyvinulo po roce 1990 pod tíhou politických svobod?

Bujné zmnožení lidského světa a především nespočetných věcí a možností zasáhlo všechny, kdo žili ve dvacátém století, dokonce i mimo Evropu a Severní Ameriku. Ještě jsme si na tu čerstvou mnohost nezvykli. Naše vědomí stále jako by zahlušovalo cosi přebytečného a ve své podstatě zbytečného. Avšak předběžně nelze vyloučit, že dojem únavy z četnosti životních vjemů a možností a úkolů vždy patřil a vždy bude patřit mezi základní zkušenosti. Lidský svět je ze své podstaty zatížen nespočetností a neuspořádanou nadbytečností. Radikální omezení životních rekvizit však vede k omezení lidských možností. Pak se podvědomě na místě dusíme.

Zeměpisná poloha poblíž křivolaké čáry duchovního zlomu mezi Západem a Východem, mezi Čechy a Němci, mezi zbožnou pokorou a iluminátskou pýchou poznamenala mou existenci nejvíce. Právě skrze tuto zkušenost četných duchovních i politických fraktur jsem vlastně Čechem, ale také Středoevropanem. Je ale též možné, že geografické i kulturní zlomy

rovněž patří ke standardnímu zkušenostnímu vybavení lidství, alespoň v Evropě, jejíž dějiny a vývoj spřádaly neustálé proměny. Neklid z vnějších i vnitřních změn patří k neodmyslitelnému lidskému znepokojení nad plynoucím časem. Potud se ani dramatické dějiny dvacátého století podstatně neodlišují od vzdálenější minulosti.

Nemohu však pominout perspektivu jednotlivce, jež je ohraničena narozením a smrtí, rozvíjením dětské bytosti a nadcházejícími omezeními stáří. Pak myslím s jistým odporem na to, že za tu dobu, co jsem byl na světě přítomen, stalo se ve veřejném životě nepochybně méně povzbuzujících a více deprimujících událostí. V tomto osobním, zdánlivě zcela soukromém pocitu, vyvolávajícím pocit lehké ošklivosti, ovšem také poznávám latentní český nihilismus, nepřetržitě plozený jadrně plebejskou kulturou.

Kde v sobě nacházím právo soudit podle vnějších dějů například cenu a smysl lidské obětavosti, která se projevovala v tíživých desetiletích? Proč sami sebe s lehkou pýchou dosazujeme do rolí soudců, lehkověrně opomíjejících všechno dobré, co jsme učinili pod tlakem lidských dramát? Leckdy možná stačilo zdržet se zlého, aby nedošlo k nejhoršímu.

Lehkomyslné nihilistické zamítání váhy lidských životů a intelektuální znehodnocování našich nedokonalých pokusů o oddělení dobrého od zlého patří k podezřelým stránkám současné lidské existence; je to rub okázalého a plochého moralizování, jímž nás častují média. My vlastně příliš nevěříme, že duchovní úsilí a důvěra v Boha mohou být opravdové, že lidská snaha integrovat propady a zlomky lidských osudů do vyšší jednoty je platná. Říkáme si s pomrkáváním: „To oni jen tak dělají, že přemýšlejí, protože jsou za to kulturní předstírání dobře placeni.“ Spiklenecká podezíravost vůči lidským možnostem, jímž v úhrnu říkáme kultura, je bez silnějších námitek sdílена mnoha vzdělanci, natož obecným lidem.

Máme dobře vypracované pochopení pro relativistickou říši všedního existování, v níž v pátek už neplatí to, co platilo ještě v úterý, to ano. Tady se vyznáme. Jenže smysl pro závaznost, dokonce posvátnost bytí nás mívá. Duchovní povzbuzení proudí mimo nás, údolími vyhloubenými jinými řekami než Vltavou a Moravou. Vesměs tedy chybí cit pro hodnoty dobývané rozlišováním ano od ne. Kultura bez svátečního, bez povědomí

o nebesích je pak nevyhnutelně zaplavena pekelnými představami. Je zajímavé, že i současný český senzualismus má v sobě často cosi podezřelého, štiplavě výsměšného.

Proč se odvracíme od hlubších otázek po lidském osudu, od naléhavých tázání, jež byla dost dobrá například pro Židy, Řeky, Italy, Francouze, Anglosasy, Němce a Rusy? Ano, dnešní českou kolektivní existenci formovala hlavně nedůsledně dotazovaná všednost. A naše životy tudíž určovalo spíše to problematické, to, co se nám v minulém století nepovedlo, než to, co se podařilo úspěšně překročit. Pěstujeme si přesvědčení, že jsme se zrodili ke svobodě, ale spíše jako národ než jako jednotlivci. Kolektivní svoboda je idea poděděná po nacionálních romanticích z devatenáctého století. Vůči jednotlivci se tento ideál ukázal jako obtíže plodící, dráždivá látka, vyvolávající záchvaty plebejského populismu. Domníváme se tedy, že dva musí mít nutně více pravdy než jeden.

Na našem společném vědomí také zanechala šmouhy krvavě špinavá dramata moderny. I za samostatný stát, jenž ostatně nemusí být vždy spojen s výhodami svobodného života, jsme nejprve vděčili rozsáhlé válečné katastrofě, zpusťošivší Evropu duševně i hospodářsky. Když jsem byl dítětem, zemřely opět miliony lidí krutou, násilnou smrtí.

Chceme-li ovládnout minulost, a o to se pokoušíme vždycky, když se s ní hodláme údajně „vyrovnat“, narážíme na nevyjádřitelnost, na nedoslovitelnost minulých dramát. Evropané dvou světových válek na první pohled vůbec neměli možnost vyjádřit se ke svým existencím, natož odvolat se ke smyslu svých obětí: nejen jejich těla, ale i jejich (a naše) vědomí si přivlastnila válečná a poválečná propaganda. Podobně je tomu s psychickými následky „studené války“. Byl český svět kolem poloviny dvacátého století vůbec skutečný? Nebyl spíše zlým snem? Někteří umělci si už v minulém století povšimli, že lidská existence hraničí s nebezpečím derealizace, tedy s postupným a v podstatě nenápadným znicotněním.

Za třetí zmrtvýchvstání vděčíme zdoluhavému rozkladu, odbývajícímu se na neuvěřitelně rozsáhlých prostorách zahrnujících i části Asie. Takže podtrženo, sečteno: naše životní postoje a pocity nejsou ani tak výsledkem vědomého, soustředěného usilování, jako spíše následky politických katastrof, podobných živelným pohromám. Proto neumíme odpouštět. Po-

řád voláme po trestu pro někoho. Co když se z nás takto oklikou dere naše vlastní zatížené svědomí?

Hlavní ráz doby mého života určovalo pilné lidské sebezbožňování. Komunisté se domnívali se samozřejmým sebevědomím osvícenců, že vědecky ovládnou techniku lidské existence. Jejich nacistické protějšky věřily v romantické mysterium biologických daností. Liberalismus není možný bez silné víry v pragmatický rozum, jenž popřává místo i herezím proti sobě. V postliberálním světě se však vynořila nová situace: člověk už není vnímán jako hodnota o sobě. Je započítáván jen vzhledem ke svým konkrétním výkonům vůči konkurenci, ať už na poli kultury, v obchodu a průmyslu nebo při generačních mediálních revoltách. Tomuto požadavku sice rozumím, ale už zpovzdálí.

Leccos bych taky svedl. Copak bych nedokázal sepsat další stylisticky vytríbený manifest utopismu — spolu s radikálními levicovými liberály? Úpěnlivě bych se dožadoval něčeho „jiného“, něčeho „nového“, „neotřelého“, čehokoliv, co tu ještě nebylo. Nebo bych mohl minulé tragédie a zklamání ze současné chladné tváře dějin už po sté přemostit tradičním útekem do idyly. Přece si ale nakonec nebudeme povídat o tom, kolik čtyřbarevných kotátek chovala na zápraží babička v době hromadných poprav civilního obyvatelstva? Zdá se mně prokázáno, že člověk mé generace se svými nadějemi a zklamáními se už nemohl skrýt v přírodě, i když někteří mladší si tu možnost dodnes hlasitě vymáhají. Ani únik do věčné revolty rozdychtěných utopiků neucíní realitu našich životů reálnější.

Cítím značnou vděčnost nad tím, že jsem se dvakrát dožil historických konců pyšného běsovství. Ale nelze přehlédnout, že kolem sebe vidím lidi zahořkle zápolící s vlastním vědomím, zakrývajícím člověku jeho nejvlastnější služební úděl. Někdy mám dokonce pocit, že jsem obklopen, až tísněn těmi, kteří sami sebe nenávidí. Kultura, která neumí odpouštět, může být pastí, z níž se na nás bezohledně dere náš vlastní neklid, touha po čerstvém zaujetí nedosažitelnou novostí, stále odkazovanou do jakési jinaké budoucnosti.

Naše specifické psychické problémy možná také vyplývají z nepochybné odvozenosti, z druhotnosti politických dějin českých zemí ve dvacátém století. V podstatě naši předkové i my jsme

reagovali na povzbuzující i zdrcující popudy z vnějšku. Nebyli jsme subjektem svých dějin, nýbrž manipulovaným předmětem. Snažíme se proto rozvíjet tradici kulturní svébytnosti, v níž chceme spočívat tak trochu navzdory slabé hmotné síle. Ovšem vidina národní kultury bezpečně uzavřené do jazykové osobitosti je rovněž odkazem romantismu. Kultura je buď funkční, pomáhá-li rozlišovat ano od ne a dobré od špatného, nebo je souborem sebeklamů, provozovaných v libovolném jazyce.

Mám svou vlast, nebo jsem vlastnictvím své vlasti? Ještě jsme se úplně nedohodli ani na tom, jak bychom chtěli svému domovu říkat a jak by měl být duchovně vybaven. Proto je nesnadné být spontánním vlastencem. Čeho? Vůči čemu? Kde? A pro koho vlastně? Konkrétní příslušnost k určité lidské skupině je významnou součástí lidského údělu. Ale pod záminkou patriotismu mohu být také vlastněn a dokonce opakovaně vyvlastňován různými režimy.

Národnost je úkolem, jemuž se nechci vyhýbat. Patrně proto jsem neemigroval. Myslím si však, že národní identita je vesměs zátěží, možná vysloveně křížem, který máme nést pokud možno bez zbytečného povykávání a gestikulování. Přiznávám se však, že někdy jsem měl pocit, že některé složky české národní tradice vláčím za sebou jako přítěž, jako psí boudu, k níž mě bez mého souhlasu zamlada uvázali a chvílemi dokonce hodně nakrátko. Za co?

Když však vidím, že většinu patriotických legend známých v době mého mládí dnešek považuje za vyvanuté, přece jen mě trochu znepokojuje, že ubylo společně sdílené minulosti. Na konci dvacátého století se srazila, výrazně se nám zkrátila historická paměť. Že by milosrdná amnézie? Vládne nám spíše holá přítomnost, což je trochu roztěkaná a někdy i přihlouplá princezna.

Také proto, že umíněně vzdoruji zvířecí tendenci žít pouze mediálními aktualitami, vzpomínám na bludy, pravdy, mánie, záchvaty pýchy i frustrace, jež jsem sdílel se svými vrstevníky. Co je vlastně pevnější a dovršenější než minulost, než to, co se už stalo, odbylo, a co je tedy — zdánlivě — jednou provždycky určeno k tomu, aby se na tom naše fantazie volně popásala?

Ale přece se musím rozhodnout, musím rozpoznat, co z minulého ještě platí a co lze srozumitelně sdělit i později naroze-

ným lidem. Kdysi jsem žil podrobnostmi, jež mezitím seschnuly v zaprášené chiméry. V tom zvláštním časoprostoru, který označujeme slůvkem „meztím“, i některá fakta pozbývají platnosti. „Meztím vypukla válka a já se dostal do zajetí,“ otevírá Stanislav Dygat svou knihu Jezero Bodamské. To slůvko „meztím“, jako první slovo osobního příběhu, mě i mé přátele v mládí okouzlovalo. Ano, „meztím“, to je ono, to je to, o co zjevně jde.

Právě v „meztím“, v této drobné mezeře ve věčnosti, která má rozměr sotva několika desetiletí, se odbude naše tělesná existence. Z toho, co se přihodilo „meztím“, mezi „předtím“ a „potom“, si ani dnes nevybírám zcela libovolně. Máme k dispozici čas, jenž jinde než v „meztím“ ani neexistuje, neplatí. Ani křesťanská naděje nám netvrdí, že jsme věční, že existujeme nepřetržitě, jako jakési mnohokrát reinkarnované, tedy repasované tělesné strojky na žití. Ale sám čas se někdy vrací do své vlastní minulosti, aby ucelil a teprve přivedl k platnosti to, co se kdysi přihodilo. Třeba kvůli tomu, aby z nás byla teprve sňata minulá břemena, jež si umíněně vlečeme skrze přítomnost do budoucnosti.

Text života se s přibývajícím věkem nevyhnutelně proškrtává. Zpřehledňuje se. Je dobře, že postupně na sebe i na své bližní zapomínáme? Naše mysl se právě tím zbavuje přebytečných břemen, včetně těch vzpomínek, na nichž nám velmi záleželo, s nimiž jsme dokonce spojovali představu své osobitosti. Naopak z minulosti vyvstávají k závažné platnosti situace, slova, lidé, okolo nichž jsme kdysi proběhli s odvrácenými očima. Všechny životy uchopené jako celek, i ty nejpovedenější, volají po záchraně, po dodatečném vykoupení.

Svět, který je pouze lidský, v němž není místo pro živou Boží vůli, se stává uzavřeným, vydýchaným prostorem; duchovně neokysličené davy, podněcované zlůzovatělou elitou, se pak dopouštějí násilnických dobrodružství v podstatě ze zoufalství. Přírozená obnova životního dění je podmíněna lidským úsilím o přesah, chcete-li, zbožností.

Je dobře, že časem se oprošťujeme od minulého. Snad je to také nepřímý důkaz, že Bůh postupně promíjí mnohé z toho, čím člověk sám sebe i ostatní obtížil a ponížil. Snad je v tom zřejmá naděje: nedovedu si představit, že bych v hrobu ožil, vstal a vpotácel se do věčnosti s náručí obtíženou kdejakou

blbostí, po níž jsem třeba kdysi i úpěnlivě bažil. To bych vypadal jako člověk, který si do haly elegantního hotelu přivlekl kabelu omšelého kuchyňského nádobí.

Abych se sám mohl spravedlivě oprostit a odsoudit se za to nebo ono, o čem dobře vím, že bylo mou chybou, musel bych stát mimo sebe a nad sebou. Já však jsem stále ještě uvnitř sebe, a proto mohu pouze litovat a prosit o odpuštění všeho zlého. Jako sebesoudce už jsem vícekrát selhal.

Jistý soud nade mnou je však i v tom, že se z potměných obzorů nekontrolovatelně vracejí a bleskem mě i sem tam uštknou některá má minulé pochybení. Nejhorší jsou myslím vzpomínky — upomínky na to, co jsem páchal, domnívaje se, že mám rád, že miluji. Zatímco jsem se staral jen a jen sám o sebe. Kdyby nebylo toho, kdo občas napravuje následky našeho sobectví, člověk by se po zralé úvaze kolikrát sám ze sebe ještě dodatečně zbláznil.

I když si předstíráme, že se konečně cítíme na povrchu zemské kůry jakžtakž bezpečně (nejde se zrovna teď zrovna po nás!), bijeme se mezi sebou i se sebou, zápolíme s přírodninami i živly, s nebesy i s peklem. Bojujeme též s vlastní minulostí. Nakonec nevyhnutelně podléháme své budoucnosti. Na sklonku života se nám nenabízí o mnoho více než našim předkům: možnost spatřovat v závěrečném ukřižování na smrtelném lůžku nový počátek. Ostatně, která generace Evropanů nepovažovala svůj úděl za obzvláště tíživý? Ve srovnání s tím, co prožili mí rodiče narození v první dekádě dvacátého století, já a mí vrstevníci jsme vyvázli z dějin ještě poměrně lacino. Tak se aspoň zatím zdá. K českému údělu však trvale patří pobyt na hranách tektonických zlomů.

OBSAH

Proč	7
Cestou přes ulici	10
Rodná maloměsta	17
Brno jako fejeton	29
Náčrt maloměsta podle kněžny Libuše	43
Válka za války	50
Po válce na chodníku	63
Strach za války a strach po válce	69
Sladká léta studentského mládí	85
Kdy jsem byl socialistou a jiné intimity	99
Literatura mého maloměsta	114
No, a co já s tím?	135
Mé svědectví o slavných „šedesátých“	160
Osoby a postavy	178
Má literární generace	202
Josef Šafařík tenkrát a potom	221
Zbožnost bezbožných, bezbožnost zbožných	237
Kronika modrákové svobody	260
Hrušky a velmocí	300
Kolébka a rakev a tak dále	322
Jmenný rejstřík	331

ATLANTIS

PAVEL ŠVANDA / PAMĚŤ ESEJISTY

*Kniha vychází s finanční podporou
Ministerstva kultury České republiky*

*Obálku s použitím fotografií Libora Teplého
a Petra Barana, vazbu a grafickou úpravu
navrhl Boris Mysliveček*

*K vydání připravila Jitka Uhdeová
Jmenným rejstříkem opatřila Hana Klímová*

*Vydalo nakladatelství Atlantis
v Brně roku 2006 jako svou 271. publikaci*

*Sazbu písmem Century Schoolbook
připravil Vladimír Ludva*

Vytiskla tiskárna Reprocentrum v Blansku

Počet stran 340

Tematická skupina 13

Vydání první

Doporučená cena 336 Kč včetně DPH

*Knihy objednejte u svého knihkupce
nebo na adrese*

ATLANTIS, spol. s r. o.

PS 374

602 00 Brno

e-mail: atlantis-brno@volny.cz